

ный «Вересковый», «Барвинок» бездрожжевой подовый, «Лотос». В данной группе преобладают русскоязычные прагматонимы.

г) семейные традиции, праздники, положительные эмоции, ассоциации, указывающие на высокое качество продукции и привлекательность для потребителя: хлеб «Мамин выбор», «Бабулін пачастунак», «Бабушкин», «Счастье в дом», «Вечеринка», «Пикник», багет «Пацеха», батон «Праздничный», «Калядны», хлеб «Юбиляр», каравай «Горжество», хлеб «Пажаданы» новый, «Самородок» с семечками, «Триумф», «Гонар» тёмный, «С пользой», «Дивный», «Традиционный», «Старажытны», хлеб пшеничный «Благодатный со льном», хлеб тостовый «Ласковое утро» булочка «Смакавінка» с корицей, батон «Радушный», «Аппетитный» новый, «Очарование».

Заключение. Таким образом, прагматонимы – наименования хлебобулочных изделий представлены в Республике Беларусь белорусскоязычными, русскоязычными и смешанными названиями. Прагматонимия Беларуси имеет весомый лингвокультурный потенциал, получивший вербализацию в номинациях продуктов, в частности хлебобулочных изделий. Тематические группы данных прагматонимов разнообразны, так как в этих наименованиях эксплицируется культурологическая, социальная, географическая, историческая и иная информация. Причём мотивы номинации для русско- и белорусскоязычных прагматонимов могут различаться.

1. Дискурс-Пи: Научный журнал / учредитель Уральское отделение Российской академии наук, Институт философии и права Уральского отделения Российской академии наук. Издатель: Издательский Дом "Дискурс-Пи" – Октябрь 2015 – № 2 (19) – С. 157-160.

2. Мезенко, А.М. Теория имени собственного: учебное пособие / А.М. Мезенко, В.М. Генкин, А.Н. Деревяго; под общ. ред. А.М. Мезенко. – Витебск: ВГУ имени П.М. Машерова, 2022. – 202 с.

3. Подольская, Н.В. Словарь русской ономастической терминологии / Н.В. Подольская; отв. ред. А.В. Суперанская. – 2-е изд. – М.: Наука, 1988. – С 127

4. Олянич, А.В. Гастрономический дискурс в системе массовой коммуникации (семантико-семиотические характеристики) // Массовая культура на рубеже XX–XI веков: Человек и его дискурс. – М.: Азбуковник, 2003. – 438 с.

5. Седых, А.П. Языковая картина мира и национальная гастрономия / А.П. Седых, Л.Р. Ермакова ; НИУ БелГУ // Научные ведомости БелГУ. Сер. Гуманитарные науки. – 2012. – №18(137), вып.15. – С. 89-93.

6. <https://rep.vsu.by/handle/123456789/33510>

ЛІНГВАКРАІНАЗНАЎЧАЯ СПЕЦЫФІКА БЕЗЭКВІВАЛЕНТНАЙ ПОБЫТАВАЙ ЛЕКСІКІ БЕЛАРУСКАЙ МОВЫ

А.С. Дзядова

Віцебск, ВДУ імя П.М. Машэрава

Мова – самая важная і істотная адзнака любой нацыі. Для кожнага народа яго нацыянальная мова адыгрывае ролю этнічнага сімвала. Як адзначае беларускі лінгвіст І.Р. Шкраба, “рысы непадобнасці, нацыянальнай спецыфікі найбольш ярка праяўляюцца на ўзроўні лексікі, таму яе ролю ў стварэнні нацыянальнага “твару” мовы цяжка пераацаніць” [1; с. 4]. Кожны этнас, што жыве ў пэўных геаграфічных, сацыяльна-палітычных і культурных умовах, мае сваю гісторыю і традыцыі, нацыянальную псіхалогію і пэўны ўзровень эканамічнага развіцця, адлюстроўвае навакольную рэчаіснасць па-свойму. Слова, якія абазначаюць гэтыя асаблівасці, складаюць істотную долю (каля 6–8%) неэквівалентнай часткі лексічнай сістэмы мовы, а таму называюцца безэквівалентнымі, бо іх нельга перакласці на іншую мову пры дапамозе аднаслоўнага адпаведніка. Між тым гэта дастаткова вялікая ў колькасных адносінах і цікавая ў плане лінгвакраіназнаўчага зместу група намінацый, праз прызму значэння якіх можна даведацца пра асаблівасці традыцыйнай культуры любога народа, у тым ліку і беларусаў.

Надзённасць і перспектыўнасць даследавання побытавай безэквівалентнай лексікі абумоўлена сёння актывізацыяй лінгвакраізнаўчага падыходу да вывучэння слоўнага матэрыялу з нацыянальна-культурнай семантыкай. Моўныя адзінкі з лінгвакраізнаўчым зместам яшчэ недастаткова глыбока і поўна ахарактарызаваны ў сучаснай беларусістыцы, чым і тлумачыцца актуальнасць нашага даследавання. Да таго ж вывучэнне безэквівалентных слоў у розных аспектах з’яўляецца сёння дастаткова важным з пункту гледжання лінгвакультуралогіі і міжкультурнай камунікацыі. Наша даследаванне выканана ў рэчышчы навуковай тэмы кафедры беларускай і рускай філалогіі ВДУ імя П.М. Машэрава “Функцыянаванне сучаснай беларускай мовы ў вуснай камунікацыі і пісьмовым тэксце: сацыяльна-дзяржаўны, нацыянальна-культурны і краязнаўча-рэгіянальныя параметры” на 2021–2025 гады (№ дзяржрэгістрацыі 20210458 ад 31.03.2021).

Мэта навуковага артыкула – выявіць асаблівасці структурнага складу і лінгвакраізнаўчага кампанента значэння безэквівалентнай побытавай лексікі беларускай мовы.

Матэрыял і метады. Крыніцай даследавання паслужыла лексікаграфічнае выданне І.Р. Шкраба “Слоўнік беларускай безэквівалентнай лексікі” (у рускамоўным дачыненні) [1]. Агульная колькасць выяўленага і прааналізаванага моўнага матэрыялу склала каля 60 лексічных адзінак. Асноўнымі метадамі выступаюць апісальны і статыстычны метады.

Вынікі і іх абмеркаванне. Нагадаем, што традыцыйна безэквівалентнымі лічацца такія лексічныя адзінкі нацыянальнай мовы, “якія нельга адэкватна, раўназначна перакласці на іншую мову” [1; с. 7]. Прычыны наяўнасці ў беларускай мове безэквівалентных у рускамоўным дачыненні слоў самыя розныя. Як адзначаюць даследчыкі, “з’ява лексічнай безэквівалентнасці абумоўліваецца разнастайнымі фактарамі як пазамоўнага, так і моўнага характару” [2; с. 153]. Найперш існаванне безэквівалентаў тлумачыцца пазамоўнымі фактарамі, у прыватнасці, розніцай у культурных і сацыяльных умовах жыцця беларускага і рускага народаў. Матэрыяльнай і духоўнай спадчыне беларусаў, як і любой іншай этнічнай супольнасці, уласцівы спецыфічныя рэаліі і паняцці, якія маюць культурна-гістарычную афарбоўку і не характэрныя для жыцця і побыту суседніх народаў. Напрыклад: **ваўкалак** (**ваўкалака**) – рус. *мифическое существо, человек, способный, согласно поверью, принимать облик волка*; **дзядзькаванне** – рус. *старый обычай белорусских панов отдавать своих сыновей на воспитание в крестьянские семьи*; **кужаль** – рус. *очёсанный лён* і інш.

Безэквівалентнасць слова можа быць звязана таксама са спецыфікай нацыянальнай свядомасці народа. Носьбіты розных этнакультур па-свойму паняццёна падзяляюць навакольную рэчаіснасць, у выніку чаго можна гаварыць, напрыклад, пра розную ступень дэталізацыі і канкрэтызацыі паняццяў у дзвюх мовах. Параўнаем: рус. *бокал* – бел. безэквівалентнае слова **куфель** – рус. *бокал для пива*; рус. *зола* – бел. безэквівалентнае слова **прысак** – рус. *горячая зола*; рус. *звезда* – бел. безэквівалентнае слова **знічка** – рус. *падающая звезда* і інш.

Прадметы побыту акружаюць чалавека паўсюль і з’яўляюцца неад’емнай часткай яго паўсядзённага жыцця і працоўнай дзейнасці. Большасць найменняў прадметаў і з’яў традыцыйнага беларускага побыту адлюстроўвае ў сваім значэнні цікавую лінгвакраізнаўчую інфармацыю. І гэта невыпадкова, бо, як адзначае Т. Валодзіна, “штодзённае жыццё чалавека нельга ўявіць сабе без рэчаў... Свет рэчаў – свет культуры, які стварыўся цягам усёй сацыяльнай гісторыі і які паступова аддаляў чалавека ад прыроды, але разам з тым аблягчаў дачыненні з ёю” [3; с. 7].

Прадмет побыту – гэта ў пэўнай ступені апазнавальны знак яго прыналежнасці да культуры той ці іншай этнічнай супольнасці людзей. Побывавае лексіка, у тым ліку і безэквівалентная, акрэсліваючы паўсядзённую сферу жыцця чалавека, звязана сваім значэннем з яго працай і вядзеннем хатняй гаспадаркі, звычаямі, абрадамі і рытуаламі. З гэтага вынікае, што найменні з побытавым значэннем з’яўляюцца тымі лексічнымі сродкамі, якія найбольш выразна сведчаць пра нацыянальна-культурную адметнасць народа як носбіта мовы.

Безэквівалентная побытавая лексіка беларускай мовы, якая вызначаецца лінгвакраізнаўчай спецыфікай, самабытнасцю і непаўторнасцю, валодае дастаткова разгорнутай сістэмай намінацый і характарызуецца шырокім ахопам прадметаў і паняццяў, уласцівых для матэрыяльнага побыту нашага народа. Разнастайнасць у плане значэння дазваляе вылучыць чатыры найбольш прадстаўленыя ў колькасных адносінах тэматычныя групы безэквівалентнай побытавай лексікі: 1) назвы прадметаў хатняга ўжытку; 2) назвы, якія характарызуюць сельскагаспадарчую, земляробчую і прафесійную дзейнасць чалавека; 3) назвы адзення і абутку; 4) назвы ежы, пітва і страў беларускай нацыянальнай кухні.

Адно з самых шматлікіх і цікавых тэматычных груп безэквівалентнай лексікі беларускай мовы складаюць словы, якія намінуюць прадметы хатняга ўжытку, у тым ліку ткацкія вырабы. Напрыклад, *кудзьянка* – рус. *постилка, сделанная из кудели* [1; с. 144]; *перабіранка* – рус. *постилка, выполненная в технике народного ткачества* [1; с. 215] і інш. Прыведзеныя словы маюць выразны нацыянальна-культурны кампанент значэння, бо выяўляюць асаблівасці ткацтва як аднаго з традыцыйных заняткаў нашых продкаў.

У традыцыйным народным побыце беларусаў у шырокім ужытку быў пераважна самаробны, як правіла, гліняны посуд. Напрыклад, бел. *гладыш* – рус. *глиняный кувшин без ручки* [1; с. 63]; бел. *гляк* – рус. *глиняный горшок с выпуклыми боками и коротким узким горлом* [1; с. 52]; бел. *блінцоўка* – рус. *небольшая дежа, предназначенная для замешивания теста* [1; с. 34]; *днушка* – рус. *разделочная доска* [1; с. 79]; бел. *мядніца* – рус. *медный таз* [1; с. 166]; бел. *цёрла* – рус. *глиняная посуда, в которой трут мак, мнут картофель* [1; с. 299]. Разам з тым сустракаюцца і такія найменні, значэнне якіх сведчыць пра выкарыстанне беларусамі ў сферы штодзённага побыту фабрычнага посуду. Напрыклад: бел. *мажджэр (мажджыр)* – рус. *металлическая ступка для измечения твёрдых веществ* [1; с. 157]. Хатні посуд у нашага народа спрадвеку характарызаваўся, як правіла, прастатой формаў і ярка выяўленай функцыянальнасцю. Напрыклад: бел. *бусел* – рус. *трёхлитровая бутылка* [1; с. 39]; бел. *вінарка* – рус. *ёмкость для вина* [1; с. 47] і інш.

У традыцыйнай сялянскай хаце заўсёды былі ва ўжытку прылады для шыцця, мыцця, прасавання бялізны, што якраз і ілюструюць безэквівалентныя словы *шаршатка* – рус. *толстая длинная игла* [1; с. 309]; *вірок* – рус. *приспособление для свивания ниток в клубок* [1; с. 47]; *подплетка* – рус. *шило для подплетания лаптей* [1; с. 222]; *пруток (пруткі)* – рус. *вязальная спица* [1; с. 228]; *жалязка* – рус. *утюг, требующий нагревания на огне* [1; с. 84] і інш.

Да лексічных адзінак лінгвакраізнаўчага зместу, якія носяць размоўны характар і абазначаюць прадметы хатняга ўжытку, а таксама рэаліі, звязаныя з хатнім побытам, адносяцца назвы *зэдлік* – рус. *комнатная переносная скамеечка* [1; с. 118–119]; *васкоўка* – рус. *восковая свеча* [1; с. 43]; *просва* – рус. *металлический болт для запираания ставен* [1; с. 227]; *шувляда* – рус. *деревянный выдвижной ящик в столе, шкафу* [1; с. 313]. Заўважым, што традыцыйнае хатняе жылло ў нашых продкаў аздаблялася рознымі відамі ўпрыгожанняў з тканіны ці паперы. Напрыклад: бел. *выцінанка* – рус. *вырезанные из бумага рисунки, узоры, узорчатые оконные занавески*

[1; с. 54]. Трэба адзначыць, што на Беларусі найбольш пашыранымі з даўніх часоў былі аднаколерныя выцінанкі з геаметрычнымі і расліннымі ўзорамі.

Заклучэнне. Такім чынам, безэквівалентная побытавая лексіка беларускай мовы – гэта тое этнічна адметнае і ўнікальнае, што не проста адрознівае яе слоўнікавы склад ад слоўнікавага складу рускай мовы, але і дастаткова глыбока і поўна адлюстроўвае побытавую сферу і традыцыйную народную культуру беларусаў як самастойнай нацыі. Выяўленыя і прааналізаваныя безэквівалентныя словы, акрэсліваючы паўсядзённую сферу жыцця нашых землякоў, звязаны сваім значэннем з іх працоўнай і гаспадарчай дзейнасцю, звычаямі і абрадамі, асаблівасцямі светапогляду ў мінулым. З гэтага вынікае, што даследаваныя безэквівалентныя найменні, якія змяшчаюць у сабе лінгвакраіназнаўчую інфармацыю ў выглядзе культурна-гістарычных канатацый у семантыцы і структуры, з’яўляюцца тымі лексічнымі кампанентамі мовы, што найбольш выразна рэпрэзентуюць асаблівасці ўспрыняцця свету беларускім народам.

1. Шкраба, І.Р. Слоўнік беларускай безэквівалентнай лексікі (у рускамоўным дачыненні) / І.Р. Шкраба. – Мінск : “Бел. Энцыклапедыя імя Петруся Броўкі”, 2008. – 320 с.

2. Даўбешка, Н.П. Безэквівалентная лексіка як праяўленне нацыянальнай спецыфікі мовы / Н.П. Даўбешка // Наука – образованию, производству, экономике : материалы XV(62) регион. науч.-практ. конф. преподавателей, научных сотрудников и аспирантов, посвященной 100-летию со дня основания УО “ВГУ им. П.М. Машерова”, Витебск, 3-5 марта 2010 г. – Витебск, 2010. – С. 152-154. URL <https://rep.vsu.by/handle/123456789/15647>. – Дата доступу: 26.01.2024.

3. Валодзіна, Т. Семантыка рэчаў у духоўнай спадчыне беларусаў / Т. Валодзіна. – Мінск : Тэхналогія, 1999. – 167 с.

СПЕЦИФИКА НАЦИОНАЛЬНЫХ КАРТИН МИРА НА ПРИМЕРЕ ПРОИЗВЕДЕНИЯ Г.Д. ГАЧЕВА «НАЦИОНАЛЬНЫЕ ОБРАЗЫ МИРА»

А.Д. Ескун

Витебск, ВФ Международного университета «МИТСО»

В конце прошлого века в языкознании появились такие междисциплинарные направления, как лингвокультурология и когнитивная лингвистика. В рамках данных направлений стало важным исследовать проблему «языка в человеке» и «человека в языке». Одной из важнейших категорий этих направлений является понятие «языковая картина мира». Еще В. Гумбольдт писал, что каждый язык «очерчивает вокруг своего народа круг, выйти за пределы которого можно лишь путем усвоения еще одного языка» [3, с. 37].

Изучение национальных языковых картин мира – это актуальная тема для современной лингвокультурологии. Являясь ключевой категорией данного направления лингвистики, проблема языковой картины мира представляет интерес к дополнительному изучению. Целью написания данной статьи является изучение специфики национальных картин мира на примере произведения Г.Д. Гачева «Национальные образы мира».

Материал и методы. При работе над статьей использовались учебные пособия по лингвокультурологии В.А. Масловой и Е.И. Зиновьевой, а также произведение Г.Д. Гачева «Национальные образы мира». При написании статьи применялся метод теоретического анализа литературы.

Результаты и их обсуждение. Определенный интерес для исследователей языковой картины вызывает произведение российского доктора филологических наук Г.Д. Гачева, написанное им во время учебы в аспирантуре. Группа молодых ученых, представителей разных национальностей, среди которых казахи, абхазы, молдаване, туркмены, литовец, латыш и русский делали выводы о картине мира, закодированной в их родных языках. Автор утверждает, что каждый народ видит мир своим особым образом. К примеру, образ дома, как «макета мироздания».